

OPINNÄYTETYÖ

"Osallisuus oikeesti" – Kohti itsemääräämistä kehitysvammaisten päivätoiminnassa

Pauli Heikkinen

Yhteisöpedagogin koulutus (AMK), työyhteisön kehittäjä (210 op)

Arvioitavaksi jättämisaika
(04/2025)

TIIVISTELMÄ

Humanistinen ammattikorkeakoulu
Yhteisöpedagogin koulutus (AMK), työyhteisön kehittäjä

Tekijä. Pauli Heikkinen

Opinnäytetyön nimi: ”Osallisuus oikeesti” – kohti itsemääräämistä kehitysvammaisten päivätoiminnassa

Sivumäärä: 33 ja 7 liitesivua

Työn ohjaaja(t): Kimmo Lind

Työn tilaaja(t): Sylvia-koti yhdistys ry.

Sylvia-kodin tavoitteena on tarjota kehitysvammaisille asiakkailleen yksilöllisesti suunniteltua päiväaikaista toimintaa, joka tukee osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja tavoitteellisuutta. Tämä opinnäytetyö syntyi tarpeesta kehittää työyhteisön toimintakäytäntöjä entistä asiakaslähtöisemmiksi sekä varmistaa, että jokainen asiakas saa mahdollisuuden osallistua ja vaikuttaa arkeensa kykyjensä mukaisesti.

Opinnäytetyön tavoitteena on tarkastella, kuinka Sylvia-kodin henkilöstö kokee asiakkaiden osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisuuden toteutuvan käytännön työssä. Erityisesti pyritään selvittämään, miten viestintää ja osallistumisen tukikeinoja hyödynnetään asiakkaiden kanssa ja miten toimintakäytännöt vastaavat asiakkaiden moninaisiin tarpeisiin. Tavoitteena on tarjota kehitysehdotuksia, jotka tukevat henkilöstön osaamista ja vahvistavat asiakaslähtöisiä työskentelytapoja.

Työssä sovelletaan eri osallisuuden malleja kuten Arnsteinin tikapuumallia ja Thomasin osallisuuden mallia, jotka kuvaavat osallisuuden eri asteita ja asiakkaiden vaikutusmahdollisuuksia. Lisäksi taustalla hyödynnetään Päijät-Hämeen hyvinvointialueen vammaispalveluiden sääntökirjaa, joka asettaa raamit tavoitteelliselle ja asiakaslähtöiselle päiväaikaiselle toiminnalle.

Reflektointi ja ammatillinen kehittyminen ovat keskeisiä osia työyhteisön kehittämisessä. Oman työn tarkastelu, kriittinen arviointi ja kokemusten jakaminen ovat tärkeitä keinoja syventää ymmärrystä osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden toteutumisesta. Henkilöstön kyky arvioida ja kehittää omia työskentelytapojaan on merkittävässä roolissa asiakaslähtöisen toiminnan vahvistamisessa.

Tämän opinnäytetyön konkreettisena tuotoksena syntyi analyysi Sylvia-kodin henkilöstökyselyn tuloksista sekä kehitysehdotuksia, jotka tukevat henkilöstön osaamista, viestinnän selkeyttämistä ja yhtenäisten toimintamallien vahvistamista. Työ tarjoaa konkreettisia ratkaisumahdollisuuksia, joiden avulla Sylvia-koti voi edelleen kehittää asiakaslähtöistä toimintakulttuuriaan ja edistää henkilöstön ammatillista kasvua.

Asiasanat: Osallisuus, itsemääräämisoikeus, osaamisen kehittäminen, Sylvia-koti

ABSTRACT

Humak University of Applied Sciences
Community educator (bachelor's degree), work community developer

Author: Pauli Heikkinen

Title: "Participation for real" - Towards self-determination in day care for people with developmental disabilities

Number of Pages: 33 and 7 attachment pages

Supervisor(s): Kimmo Lind

Commissioned by: Sylvia-koti yhdistys ry.

Abstract

Sylvia-koti aims to provide its clients with intellectual disabilities with individually designed daytime activities that support inclusion, self-determination and purposefulness. This thesis was born out of the need to develop the working community's practices to be more client-oriented and to ensure that each client has the opportunity to participate and contribute to their daily lives according to their abilities.

The aim of the thesis is to examine how the staff of the Sylvia-koti experience inclusion, self-determination and goal-orientation in their practical work. In particular, the aim is to find out how communication and participation supports are used with clients and how practices meet the diverse needs of clients. The aim is to offer suggestions for improvements that will support staff skills and strengthen client-oriented working practices.

The work will apply different models of inclusion, such as Arnstein's ladder model and Thomas' model of inclusion, which describe different degrees of inclusion and client empowerment. In addition, the rulebook of the Päijät-Häme welfare area disability services is used in the background, which sets the framework for goal-oriented and client-oriented daytime activities.

Reflection and professional development are key elements in the development of the work community. Reflecting on one's own work, critically evaluating and sharing experiences are important ways to deepen understanding of inclusion and self-determination. The ability of staff to assess and develop their own working practices is an important element in strengthening client-oriented action.

The concrete output of this thesis is an analysis of the results of the Sylvia-koti staff survey and suggestions for development that support staff competence, clarification of communication and the strengthening of coherent working models. The aim of the work is to provide concrete solutions that will enable Sylvia-Koti to further develop its customer-oriented culture and promote the professional growth of its staff.

Keywords: Integrity, autonomy, skills development, Sylvia-koti

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO	6
2 TOIMEKSIANTAJAN ESITTELY	7
3 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA TOIMINNAN TAVOITTEELLISUUS.....	8
5 OSALLISUUS.....	11
5.1 Osallisuuden asteet ja osallistumisen tasot	11
5.2 Osallisuuden mallit.....	12
5.3 Tikapuumalli.....	13
5.4 Osallisuuden portaat.....	15
5.5 Asiakasosallisuuden neljä mallia	16
5.6 Nigel Thomasin osallisuuden malli	17
5.7 Mallien vertailu.....	18
6. AINEISTO JA MENETELMÄT	21
7. TULOKSET	23
7.1 Asiakkaiden osallistumismahdollisuudet päivittäisessä toiminnassa	23
7.2 Asiakkaiden kokemukset arvokkuudesta ja merkityksellisyydestä	24
7.3 Itsenäisen päätöksenteon tukeminen.....	25
7.4 Toiminnan tavoitteellisuus.....	25
7.5 Viestinnän merkitys osallisuuden tukemisessa.....	26
7.6 Päätöksenteko omasta elämästä	26

7.7 Asiakkaiden aktiivinen osallistuminen.....	27
7.8 Pitkäjänteinen kehittyminen.....	28
7.9 Työyhteisön kehittäminen	29
8. TULOSTEN YHTEENVETO	30
9. KEHITTÄMISEHDOTUKSET	32
<i>LÄHTEET</i>	34
LIITTEET.....	37
LIITE 1. KYSELY PAJAOHJAAJILLE.	38
LIITE 2. TEKOÄLYN HYÖDYNTÄMINEN.	44

1 JOHDANTO

Laadukkaiden sosiaalipalveluiden kehittämisessä korostuu jatkuva arviointi ja muutos, jotka mahdollistavat palveluiden entistä paremman kohdentamisen asiakkaiden yksilöllisiin tarpeisiin. Erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden palveluissa osallisuus ja itsemääräämisoikeus ovat avaintekijöitä, joiden avulla voidaan tukea asiakkaiden hyvinvointia ja elämänlaatua. Itsemääräämisoikeuden ja osallisuuden toteuttaminen edellyttää paitsi asiakaslähtöisiä toimintatapoja, myös systemaattista kehittämistä ja henkilöstön osaamisen jatkuvaa vahvistamista.

Tämä opinnäytetyö keskittyy tämän viitekehyksen kehittämiseen tarkastelemalla osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja toiminnan tavoitteellisuutta palveluiden keskeisinä periaatteina. Kehittämistyössä painotetaan rakenteellisten ja ammatillisten kehityskohteiden tunnistamista sekä henkilöstön valmiuksia osallistua aktiivisesti ratkaisujen luomiseen ja toteuttamiseen. Näin pyritään varmistamaan, että palvelut vastaavat asiakkaiden tarpeisiin, tarjoten heille mahdollisuuden osallistua aktiivisesti oman palvelunsa suunnitteluun ja toteutukseen.

Opinnäytetyön perustana toimii Päijät-Hämeen hyvinvointiyhtymän Palvelusetelisääntökirja, jonka linjaukset ohjaavat kehittämistyön suunnittelua ja toteutusta. Tämä sääntökirja tarjoaa palveluiden tuottamiselle rakenteellisen perustan, jota tässä kehittämistyössä pyritään analysoidaan ja hyödyntämään palveluiden laadun parantamiseksi. Keskiössä on henkilöstön ammatillinen kehittyminen ja kyky tunnistaa omaa toimintaansa siten, että se edistää asiakkaiden oikeuksia ja osallisuutta.

Henkilöstön asiantuntemus ja kokemus muodostavat tämän kehittämistyön kulmakiven. Tarkoituksena ei ole löytää virheitä tai osoittaa puutteita, vaan tukea henkilöstöä refleктоimaan omia toimintatapojaan ja löytämään uusia keinoja osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden vahvistamiseen. Näin voidaan rakentaa aidosti asiakaslähtöisiä ja vaikuttavia toimintamalleja, jotka tukevat sekä asiakkaiden että henkilöstön hyvinvointia ja ammatillista kasvua

2 TOIMEKSIANTAJAN ESITTELY

Sylvia-koti yhdistys on pitkään toiminut organisaatio, jonka juuret ulottuvat 1950-luvulle. Lahteen Sylvia-koti muutti 1970-luvulla. Toiminnan perusta on kansainvälisessä Camphill liikkeessä, jonka arvot keskittyvät yhteisöllisyyteen, yksilölliseen kasvuun ja antroposofiseen hoitopedagogiikkaan. Sylvia-koti yhdistys tarjoaa monipuolisia palveluita erityistä tukea tarvitseville lapsille, nuorille ja aikuisille. Sen palveluvalikoimaan kuuluvat muun muassa työ- ja päivätoiminta, asumispalvelut, lastensuojelu sekä Steiner-pedagoginen koulu.

Yhdistyksen toiminta on vakiintunut osaksi suomalaista yhteiskuntaa, tarjoten asiakkailleen turvallisen ja kodinomaisen ympäristön, jossa korostetaan jokaisen yksilön arvoa ja itsemääräämisoikeutta. Sylvia-kodin työpajat, kuten leipomo, pesula, puupaja ja käsityöpaja, sekä taiteelliset työpajat tarjoavat asiakkaille mahdollisuuden oppia ja osallistua yhteisön toimintaan. Samalla niiden tavoitteena on vahvistaa asiakkaiden itseluottamusta, arjenhallintataitoja ja elämänlaatua.

Viime vuosina Sylvia-koti on vastannut toimintaympäristön muutoksiin lisäämällä painopistettä asiakaslähtöiseen kehittämiseen. Tämä sisältää palvelumuotoilun hyödyntämisen, jossa asiakas osallistuu aktiivisesti oman palvelunsa suunnitteluun. Palveluiden kehittämisessä pyritään ottamaan huomioon erityisesti yksilölliset tarpeet ja osallisuuden merkitys.

Lisäksi toimintaan on sisällytetty Green Care periaatteita, joissa luonnon hyvinvointivaikutuksia hyödynnetään osana kuntoutus- ja tukipalveluja. Tämä näkyy esimerkiksi puutarhatöissä, ulkotyöryhmissä ja luonnossa tapahtuvassa toiminnassa, jotka tukevat asiakkaiden fyysistä, psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. (Sylvia-koti yhdistys i.a.).

3 ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUS JA TOIMINNAN TAVOITTEELLISUUS

Itsemääräämisoikeus on keskeinen ihmisoikeus, joka korostaa yksilön oikeutta päättää omista asioistaan ja osallistua päätöksentekoon. Erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa itsemääräämisoikeus on merkittävä teema, sillä monilla asiakasryhmillä, kuten vammaisilla henkilöillä, voi olla vaikeuksia käyttää tätä oikeuttaan täysimääräisesti. Päijät-Hämeen hyvinvointialueen vammaispalveluiden sääntökirjassa korostetaan asiakkaiden itsemääräämisoikeuden merkitystä palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa, mikä luo perustaa laadukkaiden palvelujen tarjoamiselle (Vammaisten päiväaikaisen toiminnan sääntökirja 1.6.2024, 8).

Suomen perustuslain (1999/731) mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen sekä oikeus yksityiselämään. Tämä sisältää itsemääräämisoikeuden, vaikka sitä ei erikseen perustuslaissa mainita. Itsemääräämisoikeuden vahvistaminen on kuitenkin nähty tärkeänä erityisesti sellaisten henkilöiden kohdalla, joiden kognitiivinen kyky on heikentynyt.

YK vammaissopimus (Artikla 3) korostaa, että vammaisilla henkilöillä on samanlainen oikeus tehdä omaa elämäänsä koskevia päätöksiä kuin kaikilla muillakin. Sopimus kieltää kaikenlaisen syrjinnän vammaisuuden perusteella ja vaatii yhdenvertaista kohtelua ja osallistumismahdollisuuksia kaikille.

Vuoden 2023 kehitysvammalain muutokset (519/1977, muutos 2023) ovat merkittävä askel kohti entistä asiakaslähtoisempiä ja yksilöllisempiä palveluja erityishuollossa. Ne vahvistavat asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja asettavat tiukempia kriteereitä rajoitustoimenpiteiden käytölle. Näiden muutosten tavoitteena on varmistaa, että kehitysvammaisten henkilöiden osallisuus ja oikeudet toteutuvat täysimääräisesti ja että heidän saamaansa hoito ja tuki annetaan heidän yksilöllisten tarpeidensa mukaisesti. Näin voidaan varmistaa, että asiakkaat eivät ole pelkästään hoidon kohteita, vaan aktiivisia osallistujia omassa elämässään ja palveluissaan.

Vaikka itsemääräämisoikeus on yleisesti tunnustettu ihmisoikeus, sen käytännön toteutuminen on monimutkainen kysymys. Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan sosiaali- ja terveydenhuollossa joudutaan päivittäin tilanteisiin, joissa asiakkaan turvallisuuden vuoksi on välttämätöntä puuttua hänen itsemääräämisoikeuteensa. Erilaisten rajoitustoimenpiteiden käyttö, kuten liikkumisen rajoittaminen tai pakkokeinot, ovat käytännön arkea. Tällaiset

toimenpiteet tulee kuitenkin toteuttaa vain lain sallimissa rajoissa ja asiakkaan oikeusturvaa kunnioittaen. Valvira on todennut, että monissa toimintayksiköissä on epäselvyyksiä siitä, mitkä käytännöt katsotaan rajoitustoimenpiteiksi ja mitkä kuuluvat normaaliin hoivaan. Erityisesti vammaispalveluissa on havaittu, että rajoitustoimenpiteitä käytetään toisinaan rutiininomaisesti ilman, että niiden lainmukaisuutta olisi tarkasti arvioitu (Selvityksiä 1:2013, 6–9). Itsemääräämisoikeuden rajoitukset perustuvat tällöin rutiineihin, eivätkä yksiköt aina tunnista niitä rajoitustoimenpiteiksi. Tähän liittyvät käytännöt ovat usein vanhentuneita, ja niiden päivittämisellä on suuri merkitys asiakkaiden perusoikeuksien toteutumisen kannalta (Vernerinet, n.d., osio "Itsemääräämisoikeus").

Vernerinetin mukaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on keskeistä palveluissa, ja toimintakulttuurin tulee tukea tätä periaatetta. Omavalvonnassa yksiköiden tulisi oppia tunnistamaan mahdolliset asiakkaan oikeuksia rajoittavat käytännöt ja arvioida jatkuvasti toimintansa lainmukaisuutta ja asiakkaiden perusoikeuksien toteutumista. Tavoitteena on kehittää toimintakulttuuria siten, että asiakkaiden itsemääräämisoikeus otetaan huomioon kaikissa tilanteissa. (Vernerinet 2024.) Itsemääräämisoikeuteen kuuluu olennaisena osana oikeus tehdä valintoja, jotka saattavat johtaa virheisiin tai erehdyksiin. Tämä tarkoittaa, että asiakkaalla on oikeus päättää omasta toiminnastaan myös silloin, kun valinnat eivät ole välttämättä parhaat mahdolliset tai ne voivat johtaa epäonnistumisiin. Oikeus tehdä virheitä on keskeinen osa yksilön kehitystä, sillä se mahdollistaa oppimisen ja kasvun. Rajoitusten asettaminen pelkästään virheiden välttämiseksi voi heikentää asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta päätöksentekoon (Helsinki 2023, 5).

On hyvä huomioida, että itsemääräämisoikeuden vahvistaminen ei ole itsestään selvää, johtuen erilaisista itsemääräämisoikeutta rajoittavista tekijöistä, kuten vaikea aivovamma tai vakava mielenterveyshäiriö. Itsemääräämisoikeuteen tulisi kuulua myös mahdollisuus valinnanvapauteen, jonka keskeinen osa on moraalinen näkökulma. Tämä tarkoittaa sitä, että apua saavalla asiakkaalla tulisi olla oikeus ottaa vastuu omasta elämästään tai toisaalta luopua vastuusta, kuten esimerkiksi vakavasti sairastuneilla potilailla. Palvelukäytännöissä tulisi aina pyrkiä kuitenkin asiakkaan etua kunnioittavaan hoitoon, mikä on myös laissa potilaan asemasta ja oikeuksista määritetty. Tämä voi tarkoittaa myös omaisten näkökulmien ja arvojen huomioimista sen suhteen, mikä on potilaan edun mukaista (Sosiaali- ja terveysministeriö, 2011, 45).

Itsemääräämisoikeus ja tavoitteellisuus ovat toisiinsa tiiviisti kytkeytyviä periaatteita erityisesti sosiaali- ja terveyspalveluissa, joissa asiakkaiden yksilölliset tarpeet ja oikeudet ovat keskiössä. Itsemääräämisoikeus takaa jokaiselle mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon omasta elämästään ja palveluistaan, kun taas tavoitteellisuus varmistaa, että asiakkaiden hyvinvoinnin tukeminen on johdonmukaista ja pitkäjänteistä.

Tavoitteellisuus tarkoittaa selkeiden, mitattavien päämäärien asettamista, joita saavutetaan yksilöllisesti räätälöidyn tuen avulla. Erityishuollon asiakkaille tavoitteellisuus on erityisen tärkeää toimintakyvyn ja osallisuuden tukemisessa, sillä heidän kuntoutuksensa vaatii usein pitkäjänteistä ja jatkuvaa tukea. (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 2018.)

Tavoitteellisuus tarkoittaa sitä, että asiakasta tuetaan juuri hänen omien tarpeidensa ja toiveidensa pohjalta. Esimerkiksi itsenäisyyttä voidaan vahvistaa harjoittelemalla tilanteita, joissa asiakas toimii omatoimisesti – kuten odottaa vuoroaan, osallistuu arjen päätöksiin tai harjoittelee liikkumaan itsenäisesti tutussa ympäristössä. Työelämään liittyviä taitoja voidaan kehittää vaikkapa opettelemalla, miten päivä rytmittyy, miten työt aloitetaan ja lopetetaan, tai tekemällä kädentaitoja vaativia tehtäviä yhdessä. Yhteisöllisyyden tukeminen tarkoittaa sitä, että asiakas pääsee mukaan ryhmään, kokee kuuluvansa joukkoon ja saa tilaisuuksia harjoitella toisten huomioimista sekä vuorovaikutustaitoja.

Selkeiden tavoitteiden asettaminen on tärkeää, sillä se lisää asiakkaiden motivaatiota ja auttaa heitä tunnistamaan omat voimavaransa sekä arvioimaan edistymistään. Ilman selkeitä ja konkreettisia tavoitteita toiminta voi jäädä hajanaiseksi, mikä puolestaan hidastaa kuntoutusprosessia ja estää asiakkaan toimintakyvyn kehittymisen.

Tavoitteet mukautuvat yksilöllisesti asiakkaan toimintakyvyn ja potentiaalın mukaan. Tavoitteellinen kuntoutus mahdollistaa sekä fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn tukemisen.

Jos tavoitteet asetetaan liian korkealle, asiakkaat saattavat kokea epäonnistumisen tunteita, mikä voi vähentää heidän motivaatiotaan osallistua. Toisaalta liian helpot tavoitteet voivat estää asiakkaan toimintakyvyn kehittymistä ja ylläpitää passiivisuutta.

5 OSALLISUUS

Osallisuus käsitteenä kattaa yksilön mahdollisuudet osallistua sekä vaikuttaa niin omiin asioihinsa kuin yhteiskunnan toimintaan. Osallisuus voi ilmetä päätösvaltana omassa elämässä, mikä tarkoittaa mahdollisuutta säädellä omia toimiaan ja päätöksiään. Lisäksi osallisuus voi tarkoittaa vaikuttamista ryhmissä, palveluissa, asuinympäristössä tai laajemmin yhteiskunnassa. Paikallisesti osallisuus voi ilmetä mahdollisuutena panostaa yhteiseen hyvään, osallistua merkityksellisyyden luomiseen ja kokea vastavuoroisia sosiaalisia suhteita. (Isola ym. 2017, 53–55.) Osallisuutta voi myös ymmärtää kykynä osallistua hyvinvoinnin lähteisiin, kuten taloudellisiin, sosiaalisiin tai koulutuksellisiin resursseihin, jotka tukevat yksilön toimintakykyä ja mahdollistavat yhteiskunnallisen osallisuuden (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2024).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (2024) mukaan osallisuus perustuu siihen, että yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa sekä omiin että yhteisiin asioihin. Tämä osallistuminen lisää hyvinvointia ja vähentää syrjäytymisriskiä. Osallisuus ilmenee sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja yhteisöllisissä suhteissa ja se on tärkeä osa yksilön integroitumista yhteiskuntaan. Lisäksi osallisuus tarkoittaa, että yksilöllä on mahdollisuus osallistua elinympäristön kehittämiseen yhteistyössä muiden kanssa ja tuntee kuuluvansa johonkin suurempaan.

5.1 Osallisuuden asteet ja osallistumisen tasot

Osallisuudessa voidaan erottaa useita eri asteita, jotka vaihtelevat passiivisesta osallistumisesta aktiiviseen vaikuttamiseen. Osallisuus ei tarkoita vain mukana olemista, vaan se edellyttää aktiivisuuttaja ja mahdollisuuksia. Matala-asteinen osallisuus voi olla esimerkiksi muodollinen osallistuminen, jossa yksilö on mukana, mutta hänellä ei ole todellista mahdollisuutta vaikuttaa päätöksentekoon. Toisaalta syvällisempi osallisuus edellyttää päätöksenteon ja toiminnan suunnitteluun osallistumista, mikä vahvistaa yksilön vaikuttamismahdollisuuksia ja siten kokemusta osallisuudesta (Isola ym. 2017, 5).

Esimerkiksi Sylvia-kodin työ- ja päivätoiminnassa osallisuus voi ilmetä konkreettisenä osallistumisena tehtävien suunnitteluun ja toteutukseen. Tämä osallistuminen tukee asiakkaiden motivaatiota ja itsetuntoa, mikä puolestaan parantaa heidän toimintakykyään ja elämänlaatuaan ja parantaa palveluiden laatua (Isola ym. 2017,16–19).

Osallisuuden kriittinen näkökulma liittyy niin kutsuttuun "pakko-osallistumisen" ilmiöön, jossa osallistuminen on vain muodollista eikä tarjoa todellista vaikuttamismahdollisuutta. Tällöin osallisuus jää pinnalliseksi ja estää aidon vaikuttamisen (Isola ym. 2017, 37).

Osallisuus siis ei ole pelkästään passiivista mukana olemista, vaan se edellyttää yksilöltä myös aktiivista osallistumista. Usein osallisuutta estävät rakenteelliset esteet, kuten resurssipula tai organisaation jäykät käytännöt, jotka voivat rajoittaa asiakkaan mahdollisuuksia. Sosiaalipalveluissa osallisuus edellyttää myös asiakkaan oikeutta saada tukea vaikuttamismahdollisuuksiinsa ja valintoihinsa, erityisesti silloin, kun hänellä ei ole riittäviä resursseja tai kykyä toimia itsenäisesti.

Osallisuuden vahvistaminen edellyttää monitasoista työtä niin yksilö-, yhteisö- kuin yhteiskuntatasolla. Yksilötasolla tärkeää on tunnistaa asiakkaan omat vahvuudet ja mahdollisuudet ja tukea häntä käyttämään niitä omaksi ja yhteisön hyväksi. Yhteisötasolla osallisuuden edistämiseen voidaan vaikuttaa esimerkiksi tarjoamalla asiakkaille mahdollisuuksia osallistua palvelujen kehittämiseen ja toteutukseen. Yhteiskuntatasolla taas tarvitaan lainsäädäntöä ja politiikkaohjelmia, jotka tukevat heikommassa asemassa olevien ryhmien, kuten kehitysvammaisten, osallisuutta yhteiskunnassa. Osallisuutta tukevat politiikkaohjelmat ovat tärkeä osa hyvinvoinnin edistämässä. (Salminen, ym. 2021, 85–87.)

5.2 Osallisuuden mallit

Osallisuuden mallit, kuten tikapuumalli, osallisuuden portaat ja asiakasosallisuuden kohteena esitetyt neljä mallia, tarjoavat kukin oman lähestymistapansa siihen, miten osallisuutta voidaan tarkastella ja arvioida. Nämä mallit eivät ole toisiaan poissulkevia tai kilpailevia, vaan ne täydentävät toisiaan ja tarjoavat monipuolisen viitekehyksen osallisuuden ymmärtämiseen ja edistämiseen.

Kun eri osallisuuden malleja sovelletaan samanaikaisesti, ne tarjoavat sekä rakenteellisen viitekehyksen että joustavan yksilöllisen lähestymistavan osallisuuden tukemiseen. Tikapuumalli antaa selkeän kuvan osallisuuden hierarkkisista tasoista päätöksenteon näkökulmasta, kun taas osallisuuden portaat tarkastelevat osallistumisen asteittaista kehitystä asiakkaan näkökulmasta. Asiakasosallisuuden mallit puolestaan keskittyvät siihen, miten asiakkaan yksilölliset tarpeet ja toimintakyky voidaan ottaa huomioon palveluiden suunnittelussa ja toteutuksessa.

Kun nämä mallit yhdistetään käytännön työskentelyyn, voidaan luoda kokonaisvaltaisempia lähestymistapoja, joissa asiakkaan yksilölliset tarpeet ja edellytykset kohtaavat palvelujärjestelmän tavoitteet. Tämä mahdollistaa osallisuuden asteittaisen kehittämisen ja itsemääräämisoikeuden tukemisen tavalla, joka on realistinen ja saavutettavissa asiakkaiden omista lähtökohdistaan käsin.

5.3 Tikapuumalli

Sherry Arnsteinin (1969) tikapuumalli on yksi tunnetuimmista osallisuuden malleista ja se kuvaa osallisuuden tasoja vallan ja päätöksenteon näkökulmasta. Malli koostuu kahdeksasta portaasta. Mallissa osallisuuden asteet vaihtelevat hierarkkisesti ja mitä korkeammalle portaissa kiivetään, sitä enemmän osallistujilla on vaikutusvaltaa päätöksenteossa. Alimmilla portailta kansalaiset ovat passiivisia toimijoita, jotka osallistuvat lähinnä muodollisessa mielessä, kun taas ylimmillä portailta heillä on todellista valtaa vaikuttaa asioiden kulkuun (Arnstein 1969, 216).



Kuva 1: Osallisuuden tikapuut. Hanna Kutvonen 2024.

Erityisryhmien kohdalla tikapuumalli voi olla haasteellinen, koska se asettaa osallisuuden hierarkkiseen järjestykseen, jossa täysivaltainen osallistuminen on ihanteellinen päämäärä. Kriitikot, kuten Tritter ja McCallum (2006, 156–168) huomauttavat, että Arnsteinin malli ei ota riittävästi huomioon erilaisia osallisuuden muotoja ja mahdollisia esteitä, joita esimerkiksi kehitysvammaiset henkilöt saattavat kohdata, kuten kommunikoinnin vaikeuksia tai kognitiivisia haasteita.

5.4 Osallisuuden portaat

Hartin (1992) osallisuuden portaat tarjoavat lapsilähtöisen lähestymistavan osallisuuden arviointiin. Mallissa lapset voivat edetä portaissa sen mukaan, kuinka paljon heille annetaan mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa päätöksentekoon ja toiminnan suunnitteluun. Alimmilla portailla lapset ovat passiivisia toimijoita, joiden osallistuminen on lähinnä näennäistä. Ylemmillä portailla lapset pääsevät osallistumaan aidosti päätöksentekoon ja toiminnan suunnitteluun. (Hart 1992, 8–9.)



Kuva 2: Portaat. Hanna Kutvonen 2024.

Erityisryhmien osallisuuden arvioinnissa Hartin malli voi olla hyödyllinen, koska se tarjoaa asteittaisen lähestymistavan osallisuuden tukemiseen. Mallissa huomioidaan, että osallisuus voi kehittyä asteittain ja että yksilöt voivat osallistua eri tavoin riippuen heidän kyvyistään ja mahdollisuuksistaan.

5.5 Asiakasosallisuuden neljä mallia

Kaisa Kasevan (2011) tutkimuksessa esitetään neljä osallisuuden astetta, jotka kuvaavat asiakkaiden mahdollisuuksia osallistua palveluihinsa. Ensimmäinen aste on "asiakas palvelujen kohteena", jossa asiakkaan osallisuus on rajoittunut palveluiden käyttämiseen. Toisella asteella asiakas toimii palautteen antajana, jolloin hän voi vaikuttaa palvelujen kehittämiseen antamalla palautetta. Kolmannella asteella asiakas osallistuu aktiivisesti palvelujen kehittämiseen ja neljännellä asteella hän toimii aktiivisena palveluiden kehittäjänä yhdessä ammattilaisten kanssa. (Kaseva 2011, 44.)



Kuva 3: Neljä mallia. Hanna Kutvonen
2024.

Asiakasosallisuuden neljä mallia soveltuvat hyvin erityisryhmien henkilöiden osallisuuden arviointiin, koska ne tarjoavat käytännöllisen tavan tarkastella osallisuuden eri muotoja. Näissä malleissa asiakas nähdään aktiivisena toimijana, joka voi osallistua eri tavoin riippuen siitä, kuinka paljon tukea hän saa ja kuinka paljon hänen näkemyksiään arvostetaan palvelujen suunnittelussa ja toteutuksessa.

5.6 Nigel Thomasin osallisuuden malli

Nigel Thomasin osallisuuden malli tarjoaa monitasoisen ja yksilöllisen tavan tarkastella osallisuuden toteutumista vuorovaikutussuhteissa, kuten asiakastyöntekijä suhteessa. Mallin keskiössä on kuusi osallisuuden ulottuvuutta: mahdollisuus osallistua prosessiin, mahdollisuus saada riittävästi tietoa, mahdollisuus vaikuttaa prosessiin, mahdollisuus itsensä ilmaisuun, mahdollisuus saada apua ja tukea itsensä ilmaisemiseen sekä mahdollisuus itsenäiseen päätöksentekoon. Näiden ulottuvuuksien avulla voidaan arvioida, kuinka hyvin osallisuus toteutuu käytännössä ja missä kohdin tukea tarvitaan lisää.

Thomasin mallissa painotetaan, että osallisuuden kokemukseen vaikuttavat merkittävästi tiedon saaminen ja sen ymmärtäminen. Asiakkaan kokemus osallisuudesta syntyy myös hänen vaikutusmahdollisuuksistaan omiin asioihinsa. Tämä tarkoittaa sitä, että asiakas ei pelkästään saa osallistua toimintaan, vaan hänellä on oltava mahdollisuus tehdä päätöksiä ja vaikuttaa prosessiin. Lisäksi osallisuuden kokemuksen kannalta on olennaista, että asiakas kokee toiminnan tarkoituksenmukaiseksi ja hänen tarpeidensa mukaiseksi.

(Thomas 2002, 174–176) mukaan osallisuuden kokemus rakentuu useista tekijöistä, joista keskeisiä ovat tiedonsaanti, vaikutusvalta, oikeudenmukainen kohtelu ja itsenäisyys. Osallisuutta vahvistavat mahdollisuus ilmaista itseään, saada tarvittaessa tukea itseilmaisuun sekä tehdä itsenäisiä päätöksiä.

Osallisuuden mallin ensimmäinen ulottuvuus tarkastelee asiakkaan mahdollisuutta valita, haluaako hän osallistua prosessiin vai ei. Tämä osallisuuden vapaus korostaa, että osallisuus ei saa olla pakotettua, vaan sen tulee perustua vapaaehtoisuuteen. Thomas korostaa tietoisien päätöksen tekemistä. Tämä on tärkeää asiakkaiden kohdalla, joiden itsemääräämisoikeus saattaa rajoittua joko heidän toimintakyvystään tai yhteisön rakenteellisista esteistä johtuen. Näin ollen on oltava mahdollisuus kieltäytyä osallistumisesta, jos ihminen kokee sen omalle tilanteelleen sopimattomaksi.

Tämä valinnanvapaus vaikuttaa myös siihen, kuinka aktiivisesti ja sitoutuneesti osallistutaan, ja se varmistaa, että ollaan aidosti mukana päätöksenteossa ja toiminnassa.

Thomasin malli täydentää hierarkkisia malleja, kuten Arnsteinin tikapuumallia, tarjoamalla joustavan lähestymistavan, jossa osallisuutta voidaan tukea yksilöllisesti ja vuorovaikutustyyliä mukautetaan tilanteen mukaan. Mallin avulla on mahdollista tarkastella, miten erilaiset osallisuuden strategiat voivat vahvistaa asiakkaiden toimintakykyä ja vaikutusmahdollisuuksia palveluissa. Mallin strategiat tarjoavat erityisen hyödyllisiä näkökulmia tilanteisiin, joissa täysi päätöksentekovalta ei ole mahdollinen, mutta osallisuuden tunteita voidaan vahvistaa tukemalla asiakkaan osallistumista tilanteen vaatimalla tavalla.

Näiden mallien vertailu osoittaa, että osallisuutta voidaan lähestyä monesta näkökulmasta ja että kehitysvammaisten henkilöiden osallisuuden tukemiseksi tarvitaan erilaisia menetelmiä ja lähestymistapoja. Yksinkertainen hierarkkinen malli, kuten Arnsteinin tikapuumalli, ei välttämättä ole riittävä, vaan tarvitaan joustavampia ja monipuolisempia malleja, jotka huomioivat kehitysvammaisten henkilöiden erityistarpeet ja mahdollisuudet osallistua. Taulukossa 1 tarkastellaan osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja tavoitteellisuutta teoreettisten mallien näkökulmasta ja soveltuvat kyselyn taustaksi.

Taulukko 1. Osallisuutta, itsemääräämisoikeutta ja tavoitteellista toimintaa kuvaavia teoreettisia malleja ja niiden soveltuvuus kyselyyn.

Mallin nimi	Osallisuus	Itsemääräämisoikeus	Tavoitteellinen toiminta	Soveltuvuus kyselyyn
Sherry Arnsteinin tikapuumalli	Kuvastaa osallisuutta hierarkkisena prosessina, jossa tasot vaihtelevat manipuloinnista täysivaltaiseen vaikuttamiseen.	Itsemääräämisoikeus liittyy korkeimpiin tasoihin, joissa osallistujilla on aito päätösvalta.	Tavoitteellisuus liittyy korkeampiin tasoihin, joissa osallistujat osallistuvat päätöksentekoon.	Soveltuu osallisuuden eri tasojen arviointiin, mutta saattaa olla rajoittava erityisryhmille, joille täysivaltaisen osallistuminen ei ole mahdollista ilman lisätukea.
Hartin osallisuuden tikapuut	Keskittyy lapsiin ja heidän osallisuutensa asteittaiseen tasoihin, mutta sovellettavissa myös erityisryhmille.	Itsemääräämisoikeus kasvaa osallistumisen myötä, kun siirrytään kohti vaikuttavampaa osallistumista.	Malli tukee tavoitteellisuutta, sillä osallistumisen aste voidaan sovittaa yksilöllisesti.	Sopii hyvin kyselyyn, jossa halutaan selvittää osallisuuden asteittaista kasvua ja yksilön mahdollisuuksia osallistua päätöksentekoon.
Kaisa Kasevan neljä osallisuuden astetta	Kuvaa asiakkaan osallisuutta palveluissa, erityisesti palautteenannon ja palveluiden kehittämisen näkökulmasta.	Itsemääräämisoikeus kasvaa asteittain, riippuen siitä, missä määrin asiakas osallistuu palveluiden suunnitteluun ja kehittämiseen.	Malli tukee tavoitteellista toimintaa, kun asiakkaat osallistuvat palveluiden kehittämiseen.	Hyvä käytännön malli kyselyyn, jossa arvioidaan asiakkaan osallistumista palveluiden suunnitteluun ja kehittämiseen.
Nigel Thomasin osallisuuden malli	Keskittyy osallisuuden vuorovaikutusprosessiin ja kuuteen osallisuuden ulottuvuuteen, kuten tiedon saanti ja itsensä ilmaisu.	Itsemääräämisoikeus painottuu asiakkaan valmiuksiin tehdä itsenäisiä päätöksiä ja saada tarvittavaa tukea prosessin aikana.	Tavoitteellisuus ilmenee siinä, miten asiakkaalle tarjotaan tukea ja tietoa, jotta hän voi osallistua ja tehdä päätöksiä.	Erittäin soveltuva kyselyyn, jossa halutaan arvioida asiakkaan itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta vuorovaikutusprosessissa.

6. AINEISTO JA MENETELMÄT

Kyselyllä pyrittiin selvittämään Sylvia-koti yhdistyksen henkilöstön valmiuksia arvioida ja kehittää työskentelytapojaan, erityisesti asiakkaiden kohtaamisessa. Kyselyssä kartoitettiin työntekijöiden näkemyksiä asiakkaiden osallistumismahdollisuuksista arjen toiminnassa. On tärkeää huomioda, että kyselyssä ei haastateltu asiakkaita, vaan ainoastaan henkilöstöä. Näin ollen vastaukset eivät suoraan kerro asiakkaiden todellisista osallistumismahdollisuuksista, vaan heijastavat henkilöstön kokemuksia ja käsityksiä aiheesta. Tulokset tarjoavat viitteitä siitä, miten asiakkaiden osallisuus koetaan työyhteisössä ja millaisia kehittämistarpeita henkilöstö tunnistaa omassa toiminnassaan.

Reflektointi toimii keskeisenä välineenä ammatillisen kehittymisen tukemisessa, sillä se mahdollistaa käytännön toimintatapojen kriittisen tarkastelun ja kehityskohteiden tunnistamisen (Turhanen, 2019, 18). Tässä työssä tehdyn kyselyn pääpaino ei ollut yksittäisten työntekijöiden arvioinnissa, vaan sen avulla pyrittiin arvioimaan laajemmin organisaation toimintakulttuuria. Tavoitteena oli antaa henkilöstölle keinoja syventää ymmärrystään asiakkaiden osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden kokemuksesta sekä vahvistaa niitä käytännön työssä. Kyselyn tulosten perusteella järjestettiin työpaja, jossa käytiin yhdessä läpi tuloksia ja pohdittiin mahdollisia kehittämiskohteita.

Kysely toteutettiin verkkokyselynä, joka sisälsi yhteensä 4 avokysymystä ja 5 monivalintakysymystä. Kysymysten avulla kerättiin tietoa Sylvia-koti yhdistyksen työpajaohjaajien näkemyksistä ja kokemuksista työskentelytavoista, erityisesti asiakkaiden osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Kysely toimi pilottihankkeena, joka toteutettiin pienelle kohderyhmälle, kyselyyn vastaajia oli yhteensä 6 henkeä. Tarkoituksena on laajentaa kyselyä tulevaisuudessa suuremmalle osallistujajoukkoille mahdollisten tarkennusten ja kehitysehdotusten jälkeen. Opinnäytetyön tilaaja saa kyselypohjan, jota voidaan muokata ja räätälöidä tarpeen mukaan.

Kvantitatiivisten monivalintakysymysten, avulla kerättiin numeerista tietoa, joka mahdollistaa laajempien kokonaisuuksien tarkastelua. Kysymyksillä vastaajat arvioivat esimerkiksi, miten hyvin asiakkaiden osallistumismahdollisuudet ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen

heijastuu toiminnassa. Nämä teemat – osallisuus, itsemääräämisoikeus ja tavoitteellinen toiminta – ovat keskeisiä erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden palveluissa, joissa painopiste on yksilön hyvinvoinnin, toimintakyvyn ja merkityksellisyyden tukemisessa. Osallisuus viittaa mahdollisuuteen vaikuttaa omaan elämään ja yhteiseen toimintaan, itsemääräämisoikeus taas tarkoittaa oikeutta tehdä valintoja ja päätöksiä omista asioistaan. Tavoitteellinen toiminta liittyy siihen, miten yksilön toiveet ja tarpeet tunnustetaan ja niihin vastataan suunnitelmallisesti arjen käytännöissä. Näiden teemojen pohjalta rakentui kyselyn runko henkilöstön toiminnan tarkasteluun eettisistä ja asiakaslähtöisistä lähtökohdista käsin.

Monivalintatehtävillä kartoitettiin henkilöstön toimintatapoja ja niiden yleisyyttä. Kyselyn runko liitetiedosto 1.

Esimerkkinä kyselyssä käytettävistä kysymyksistä voidaan mainita "Miten arvioisit asiakkaiden osallistumismahdollisuuksia päivittäisessä toiminnassa?" ja "Kuinka varmistat, että asiakkaat kokevat olevansa arvokkaita ja merkityksellisiä toiminnassa?". Nämä kysymykset auttoivat selvittämään, kuinka aktiivisesti asiakkaat voivat osallistua toimintaan ja missä mahdollisuuksia tulisi lisätä. Kvalitatiivinen osio, joka koostui avoimista kysymyksistä, täydentää kvantitatiivista analyysiä syvemmällä tarkastelulla. Kysymykset, kuten "Miten toiminnassa tuetaan asiakkaiden pitkäjänteistä kehittymistä?" ja "Miten työyhteisönne voisi kehittää toimintaa osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisen toiminnan vahvistamiseksi?", mahdollistavat henkilöstön yksityiskohtaisten näkemysten ja kokemusten tarkastelun.

7. TULOKSET

Sylvia-kodin asiakaskunta on hyvin monimuotoinen, mikä näkyy selvästi kyselyn tuloksissa. Asiakkaiden toimintakyvyn, viestintätaitojen ja itsenäisyyden tasot vaihtelevat huomattavasti, mikä vaikuttaa siihen, miten osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden mahdollisuudet eri ryhmissä toteutuvat. Osa asiakkaista pystyy osallistumaan aktiivisesti päätöksentekoon ja toiminnan suunnitteluun, kun taas toiset tarvitsevat enemmän tukea, jolloin osallistuminen voi rajoittua pienimuotoiseen mukanaoloon. Tämä asiakaskunnan moninaisuus selittää vastausten hajontaa – osa henkilöstöstä kokee osallisuuden toteutuvan hyvin, kun taas toiset tunnistavat merkittäviä kehittämistarpeita. Asiakkaiden tukitarpeiden eroavaisuudet heijastuvat myös henkilöstön kokemuksiin. Työntekijät, jotka työskentelevät pääasiassa itsenäisempien asiakkaiden kanssa, saattavat arvioida osallisuuden toteutuvan korkeammalla tasolla, kun taas enemmän tukea tarvitsevien ryhmien ohjaajat kokevat osallisuuden mahdollisuuksien olevan rajoitetumpia.

7.1 Asiakkaiden osallistumismahdollisuudet päivittäisessä toiminnassa

Tulosten perusteella voidaan olettaa, että asiakkaiden osallistumismahdollisuudet vaihtelevat. Nämä erot heijastuvat suoraan henkilöstön päivittäiseen toimintaan ja siihen, miten asiakkaiden osallisuutta tuetaan arjen tilanteissa. Suurin osa vastaajista mainitsee, että asiakkaat osallistuvat päivittäisessä toiminnassa kohtuullisesti, mutta pääasiassa ennalta määriteltyihin tehtäviin, joilla ei ole merkittävää vaikutusta toiminnan suunnitteluun. Koska osallistuminen rajoittuu usein näihin ennalta määrättyihin tehtäviin, asiakkaiden kokemus aidosta osallisuudesta ja mahdollisuudesta vaikuttaa omaan arkeensa jää puutteelliseksi.

Vastaukset korostavat tarvetta yksilöllisille osallistumisen tukikeinoille, kuten selkokielen, kuvakommunikaation ja tuetun päätöksenteon hyödyntämiselle. Jotta osallisuus voisi toteutua mahdollisimman yhdenvertaisesti, tarvitaan monipuolisia ja joustavia tukimuotoja, jotka vastaavat eri asiakasryhmien tarpeisiin. Tämä moninaisuus tekee kehittämistyöstä erityisen tärkeää ja vaatii työyhteisöltä jatkuvaa reflektointia ja valmiutta mukauttaa toimintatapoja, jotta jokaisen asiakkaan osallisuus voidaan turvata hänen omista lähtökohdistaan käsin.

7.2 Asiakkaiden kokemukset arvokkuudesta ja merkityksellisyydestä

Tulosten perusteella suurin osa, eli 4-5 vastaajaa kokee, että asiakkaat kokevat itsensä arvokkaiksi ja merkityksellisiksi toiminnassa. Vastausten painotus on selvästi korkeammassa arvioissa, joissa asiakkaiden osallistumista kuvataan aktiiviseksi ja heidän näkemyksiään huomioivaksi. Tämä viittaa siihen, että useimmat työntekijät (4 osittain samaa mieltä ja 5 jokseenkin samaa mieltä) kokevat tukevansa asiakkaiden kokemusta arvokkuudesta ja osallisuudesta johdonmukaisesti arjen toiminnassa.

Osa vastaajista kuitenkin arvioi, että asiakkaiden osallistuminen on satunnaista eikä heitä rohkaista säännöllisesti jakamaan näkemyksiään. Tämä hajonta saattaa viitata asiakasryhmien erilaisiin tukitarpeisiin tai siihen, että osallisuuden vahvistamiseen liittyvät toimintatavat eivät ole täysin yhtenäisiä.

Vaikka kyselyn tulokset osoittavat pääosin myönteistä sävyä asiakkaiden kokemuksessa arvokkuudesta ja merkityksellisyydestä, ne tuovat esiin tarpeen vahvistaa käytäntöjä entisestään. Henkilöstöresurssit ovat keskeinen tekijä siinä, kuinka hyvin asiakkaiden osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta voidaan tukea arjessa. Vaikka käytössä olisi selkokieltä ja kuvakommunikaatiota, niiden vaikuttavuus riippuu siitä, kuinka paljon aikaa työntekijöillä on käyttää näitä menetelmiä johdonmukaisesti ja asiakaslähtöisesti. Osallisuuden vahvistaminen ei tapahdu itsestään, vaan se vaatii tilaa kiireettömälle vuorovaikutukselle, yksilölliselle ohjaukselle ja reflektiolle, joissa asiakkaan omat toiveet ja tarpeet tulevat aidosti huomioituiksi. (Erolan 2020, 17-18.)

Jos henkilöstöllä on riittävästi aikaa tukea asiakkaiden osallisuutta, se näkyy esimerkiksi siinä, että asiakkailla on mahdollisuus tehdä valintoja, ilmaista itseään ja osallistua päätöksentekoon heidän omilla kommunikointikeinoillaan. Kiireettömässä ympäristössä työntekijät ehtivät hyödyntää selkokieltä ja kuvakortteja niin, että asiakkaat voivat aidosti ymmärtää ja ottaa kantaa omaa arkeaan koskeviin asioihin. Tämä lisää kokemusta merkityksellisyydestä ja vahvistaa osallisuutta. Tavoitteena tulisi olla, että jokaisella asiakkaalla on mahdollisuus kokea itsensä tärkeäksi osaksi yhteisöä riippumatta resurssien tasosta.

7.3 Itsenäisen päätöksenteon tukeminen

Itsenäinen päätöksenteko on yksi kyselyn keskeisistä teemoista. Vastausten perusteella valtaosa vastaajista kokee, että asiakkailta on kohtuulliset mahdollisuudet tehdä itsenäisiä päätöksiä arjessa. Useimmat vastaukset sijoittuvat tasoille, joissa asiakkaiden annetaan tehdä päätöksiä tietyissä tilanteissa tai merkittävässä asioissa. Osassa avoimen kysymysten vastauksista näkyy kuitenkin arvioita, joiden mukaan päätöksenteko rajoittuu lähinnä pieniin asioihin tai on satunnaista.

Tämä vaihtelu saattaa myös heijastaa asiakasryhmien erilaisia tarpeita ja itsenäisyyden tasoja. On myös mahdollista, että käytännöt päätöksenteon tukemisessa eivät ole täysin yhdenmukaisia eri toimintayksiköissä.

Yhteiset suunnitteluhetket ja asiakkaiden päätöksentekoa tukevat välineet, kuten visuaaliset apuvälineet, voisivat lisätä heidän itsemääräämisoikeutensa kokemusta. Henkilöstön koulutus päätöksentekoprosessien tukemiseen on keskeistä.

7.4 Toiminnan tavoitteellisuus

Tulosten perusteella merkittävä osa vastaajista arvioi, että toiminnassa on selkeitä tavoitteita ainakin useimmilla osa-alueilla. Moni vastaaja kokee, että toiminnan päämäärät ovat useimmiten jäsennellyjä ja tavoitteellisia. Toisaalta osa vastaajista on tuonut esiin, että toiminnan tavoitteet koetaan osittain epäselvinä tai että ne eivät ole määriteltyjä kaikissa tilanteissa.

Hajontaa vastauksissa voidaan mahdollisesti selittää toimintatapojen vaihtelevuudella eri asiakasryhmissä tai eroilla tavoitteiden viestinnässä. Näyttää siltä, että osassa toiminnasta tavoitteet ovat hyvin määriteltyjä, kun taas joissakin tilanteissa niiden kirkastamiseen olisi vielä tarvetta.

Tavoitteiden yhdenmukainen selkiyttäminen ja yhteinen viestintä voisivat auttaa varmistamaan, että kaikki asiakkaat ja työntekijät ymmärtävät toiminnan tarkoituksen.

7.5 Viestinnän merkitys osallisuuden tukemisessa

Kyselyn tuloksissa viestinnän monipuolisuus nousee keskeiseksi osallisuutta tukevaksi tekijäksi. Tulosten perusteella viestinnän menetelmät ovat monipuolisesti käytössä Sylvia-kodissa asiakkaiden osallisuuden tukemisessa. Yleisimmät käytetyt keinot ovat visuaaliset apuvälineet, kuten kuvat ja kommunikaatiokansiot, sekä keskustelut asiakkaan läheisten tai muiden työntekijöiden kanssa asiakkaan tarpeiden selvittämiseksi. Myös sosiaalisia tarinoita ja muita strukturoidun viestinnän menetelmiä hyödynnetään laajasti.

Monimuotoinen viestintä tukee asiakkaiden osallisuutta, koska se varmistaa, että jokainen asiakas pystyy ymmärtämään toiminnan tavoitteet ja osallistumaan päätöksentekoon omista lähtökohdistaan. Visuaalisten menetelmien käyttö ja strukturoitu viestintä edistävät erityisesti selkeyttä, kun asiakkailla on erilaisia tuen tarpeita. Keskustelut läheisten kanssa puolestaan syventävät ymmärrystä asiakkaan yksilöllisistä toiveista ja tarpeista, mikä vahvistaa osallisuuden toteutumista.

Vaikka useimmat työntekijät hyödyntävät monipuolisia viestintäkeinoja, kyselyn tulokset viittaavat siihen, että käytäntöjä voisi edelleen kehittää yhdenmukaisemmiksi. Selkeät ja yhtenäiset viestinnän tukimenetelmät varmistaisivat, että asiakkaiden osallisuus säilyy johdonmukaisena myös toimintaympäristön muuttuessa. On tärkeää, että käytössä olevat viestintäkeinot, kuten kuvakortit ja muut visuaaliset apuvälineet, pysyvät samoina eri ympäristöissä, jotta asiakkaat voivat ilmaista itseään ja ymmärtää ohjeita tutuilla menetelmillä.

7.6 Päätöksenteko omasta elämästä

Henkilöstö pyrkii tukemaan asiakkaiden osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta erilaisin keinoin, jotka huomioivat yksilölliset tarpeet ja toimintakyvyn. Vastauksista ilmenee, että useimmat työntekijät varmistavat asiakkaiden mahdollisuuden osallistua päätöksentekoon ensisijaisesti vuorovaikutuksen ja vaihtoehtojen tarjoamisen kautta. Asiakkailta kysytään aktiivisesti heidän mielipidettään ja heitä tuetaan tekemään päätöksiä kykyjensä mukaisesti.

Eräs vastaaja kuvaa toimintatapaansa seuraavasti:

"Kysymällä asiakkailta itseltään heidän mielipidettään ja keskustelemalla asiasta. Tuetaan omia päätöksiä mahdollisuuksien mukaisesti."

Toinen vastaaja korostaa aktiivista osallistumista ja vaihtoehtojen tarjoamista:

"Pyrin kaikissa tilanteissa mahdollisuuksien mukaan antamaan vaihtoehtoja. Keskustelen aktiivisesti asiakkaiden kanssa heidän näkemyksistään ja toiveistaan. Kuuntelen herkällä korvalla heidän ilmaisujaan."

Osa henkilöstöstä painottaa selkeitä rakenteita ja suunnittelua osallisuuden tukena:

"Kun pajatoiminnassa vaihtuu ryhmä tai alkaa selkeästi uusi kausi, pidämme yhteisen suunnittelulehden, jolloin voi piirtää, kirjoittaa, kertoa tai kertoa kuvin toiveistaan."

Lisäksi osa vastaajista korostaa yhteistyötä muiden ohjaajien kanssa ja apuvälineiden käyttöä:

"Keskustelen myös muiden ohjaajien kanssa."

"Erilaisia apuvälineitä käyttäen pyrin siihen, että he pystyisivät tekemään päätöksiä."

Vastausten perusteella voidaan päätellä, että asiakkaiden osallisuuden varmistamisessa korostuvat asiakaslähtöinen vuorovaikutus, vaihtoehtojen tarjoaminen, visuaaliset tukikeinot ja tiimityö.

7.7 Asiakkaiden aktiivinen osallistuminen

Vastausten perusteella työntekijät tukevat asiakkaiden aktiivista osallistumista monin eri tavoin, joissa painottuvat selkeät ohjeet, kannustaminen ja yksilöllisesti suunnitellut tehtävät. Alla on esimerkkejä vastauksista:

"Suunnittelemalla heille sopivia työtehtäviä ja kannustamalla sekä auttamalla tuetaan heidän osallisuuttaan päivittäistoiminnoissa."

"Ruokapöydässä tuon puhumattoman asiakkaan eteen valittavaksi erilaisia ruokavaihtoehtoja, jotta hän voi osoittaa, mitä haluaa ja mitä ei."

"Selkeillä ohjeilla, tukemalla ja olemalla mukana."

"Kannustan sanallisesti ja kehollisella ilmaisulla. Annan hyvää palautetta aina, kun asiakas osallistuu pienestikin. Tietysti myös valitsen tehtäviä niin, että niihin on mahdollista jokaisen osallistua jollakin tavalla."

"Strukturoitu päivärytmi. Jokaiselle henkilölle mietitään mielekäs, tarkoituksenmukainen tehtävä."

Näistä vastauksista ilmenee, että työntekijät hyödyntävät monipuolisia keinoja asiakkaiden osallistumisen tukemiseksi. Painopisteinä ovat asiakkaan yksilölliset tarpeet, selkeä ohjeistus, vaihtoehtojen tarjoaminen ja jatkuva positiivinen palaute.

Apuvälineiden käyttöönotto ja uusien menetelmien kehittäminen voisivat tehostaa asiakkaiden aktiivista osallistumista. Esimerkiksi digitaaliset työkalut ja vuorovaikutusta tukevat sovellukset voisivat tarjota uusia mahdollisuuksia osallisuuden vahvistamiseen.

7.8 Pitkäjänteinen kehittyminen

Pitkäjänteisen kehityksen tukeminen edellyttää tavoitteiden asettamista, niiden seuranta ja päivittäistä tukea. Vastausten perusteella asiakkaiden pitkäjänteistä kehittymistä tuetaan erityisesti tavoitteiden asettamisen, toistojen ja säännöllisen seurannan kautta. Alla esimerkkejä vastauksista:

"Toimintaa suunnitellaan heille sopivaksi ja asetetaan tavoitteet, joiden onnistumista tuetaan jokapäiväisessä toiminnassa."

"Luodaan yhteisiä tavoitteita asiakkaan kanssa, määritetään keinot, joita aletaan toteuttaa. Tehdään säännöllisesti arviointia, jonka pohjalta luodaan seuraavia tavoitteita jne."

"Toiminnan alussa asetetaan tavoitteet, joiden edistymistä seurataan ja tehdään muutoksia suunnitelmaan tai toimintatapoihin, jos ne eivät toimi asiakkaalla."

"Paljon saman toistoja."

"Jokin määrätty asia tehdään päivittäin."

Vastauksista ilmenee, että tavoitteiden asettaminen yhdessä asiakkaan kanssa ja niiden aktiivinen seuranta ovat keskeisiä keinoja pitkäjänteisen kehittymisen tukemisessa. Toistojen ja rutiinien merkitys korostuu, sillä ne auttavat vahvistamaan taitoja ja luomaan pysyvyyttä oppimisprosessiin. Kannustaminen mainitaan myös tärkeänä motivaatiotekijänä.

Kyselyn vastaukset osoittavat, että toistot ja rutiinit ovat tehokkaita keinoja asiakkaiden oppimisen tukemisessa, tavoitteiden dokumentointi ja arviointi voisivat olla kehityskohteita.

7.9 Työyhteisön kehittäminen

Vastausten perusteella työyhteisön toiminnan kehittämiseksi osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisen toiminnan vahvistamiseksi nousi esiin useita keskeisiä kehittämisideoita.

"Työyhteisön pitäisi sopia selvät pelisäännöt, joita kaikki noudattavat, tämä olisi asiakkaiden etu."

"Jatkuva toiminnan suunnittelu, toteutus, arviointi ja toiminnan korjaus arvioinnin perusteella. Prosessi on jatkuva ja vaatii säännöllistä sekä yksilön että ryhmän yhteistä reflektointia."

"Työntekijöitä pitäisi haastaa käytännön toimintojen tasolla miettimään, miten nämä toteutuvat. Eli pitäisi konkretisoida enemmän sitä, mitä näiden toteuttaminen käytännön tasolla tarkoittaa."

"Kouluttamalla itseään."

Vastauksista ilmenee selkeä tarve yhtenäisille ja selkeille toimintamalleille, kuten yhteisesti sovituille pelisäännöille, joiden avulla varmistetaan asiakkaiden tasavertainen kohtelu. Lisäksi jatkuva toiminnan arviointi ja reflektio nähdään keskeisinä keinoina kehittää osallisuutta.

Vastaukset viittaavat siihen, että toiminnan kehittäminen edellyttää selkeitä yhteisiä sopimuksia, jatkuvaa arviointia sekä henkilöstön osaamisen päivittämistä.

8. TULOSTEN YHTEENVETO

Kyselyn tulokset kytkeytyvät opinnäytetyön teoreettiseen viitekehykseen, joka tarkastelee osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisuuden periaatteita kehitysvammaisten päiväaikaisessa toiminnassa. Päijät-Hämeen hyvinvointialueen palvelusääntökirjan mukaan päiväaikaisen toiminnan tulee olla suunnitelmallista ja tavoitteellista, tukien asiakkaiden itsemääräämisoikeutta ja osallisuutta. Kyselyn vastaukset antavat näkemyksen siitä, kuinka nämä periaatteet toteutuvat käytännössä Sylvia-kodissa.

Opinnäytetyössä tarkastellaan myös näitä teemoja teoreettisten mallien, kuten Arnsteinin tikapuumallin ja Thomasin osallisuuden mallin kautta.

Arnsteinin tikapuumallissa osallisuus jakautuu useisiin tasoihin, joissa alimmilla portaita asiakkaat ovat passiivisia ja osallistaminen on näennäistä, kun taas ylemmillä portaita asiakkailla on todellista päätösvaltaa ja mahdollisuus vaikuttaa omaan elämäänsä. Kyselyn tulosten perusteella Sylvia-kodin henkilöstö tukee asiakkaiden osallisuutta ensisijaisesti valinnanmahdollisuuksien tarjoamisen, vuorovaikutuksen ja yksilöllisesti suunniteltujen tehtävien kautta. Erityisesti vastauksissa korostuu valintojen tarjoaminen esimerkiksi ruokailutilanteissa, jolloin asiakkaat saavat osoittaa omia mieltymyksiään visuaalisten tukimenetelmien avulla.

Useiden vastaajien mukaan asiakkaiden osallisuus toteutuu kuitenkin vaihtelevasti: osa henkilöstöstä mainitsee, että asiakkaat osallistuvat vain pienissä asioissa tai eivät tee päätöksiä johdonmukaisesti, mikä viittaa osallisuuden toteutumiseen alemmilla portaita. Toisaalta osa vastaajista kertoo asiakkaiden osallistuvan säännöllisesti päätöksentekoon, mikä on linjassa Arnsteinin mallin ylempien tasojen, kuten todellisen kumppanuuden kanssa. Tämä hajonta kertoo siitä, että käytännöt ja osallisuuden taso vaihtelee henkilöstön toimintatapojen ja asiakkaiden tuen tarpeen mukaan.

Itsemääräämisoikeuden tukeminen näkyy kyselyn tuloksissa erityisesti siinä, että henkilöstö pyrkii tarjoamaan asiakkaille mahdollisuuksia tehdä itsenäisiä päätöksiä arjen toiminnassa. Thomasin osallisuuden malli korostaa, että todellinen itsemääräämisoikeus edellyttää mahdollisuutta ilmaista itseään, tehdä päätöksiä ja vaikuttaa omaan elämäänsä.

Tulosten mukaan moni työntekijä tukee tätä periaatetta käytännössä esimerkiksi sanallisen ja kehollisen kannustamisen, strukturoitujen päivärytmiä tukevien käytäntöjen ja visuaalisten

apuvälineiden avulla. Erityisesti kuvakorttien ja selkeiden valintavaihtoehtojen käyttö nousee esiin konkreettisina keinoina, joilla asiakkaat voivat tehdä päätöksiä kykyjensä mukaisesti. Kuitenkin osa kokee, että asiakkaat pääsevät osallistumaan vain rajoitetusti, mikä viittaa siihen, että itsemääräämisoikeuden toteutuminen ei ole täysin ihanteellista eri asiakasryhmissä.

Tavoitteellisuuden osalta vastaajat tuovat esiin sekä vahvuuksia että kehittämiskohteita. Useat työntekijät kertovat asettavansa yhdessä asiakkaan kanssa tavoitteita ja seuraavansa niiden toteutumista säännöllisesti, mikä on linjassa pedagogisen tavoiteasetannan periaatteiden kanssa. Tavoitteiden asettaminen koetaan tärkeänä osana asiakkaiden pitkäjänteistä kehittymistä ja moni vastaaja mainitsee hyödyntävänsä säännöllistä arviointia tavoitteiden päivittämiseksi.

Teoreettisen viitekehyksen näkökulmasta voidaan esittää seuraavia havaintoja:

- Tarve selkeille, koko työyhteisön kattaville pelisäännöille, jotka varmistavat asiakkaiden tasavertaisen osallistumisen kaikissa asiakasryhmissä.
- Jatkuva arviointi ja reflektointi, jossa osallisuuden ja tavoitteellisuuden toteutumista arvioidaan säännöllisesti ja toimintatapoja kehitetään jatkuvasti. Raportointi järjestelmän kehittäminen on tässä keskeinen kehityskohde.
- Koulutuksen osallisuuden tukemisesta ja itsemääräämisoikeuden vahvistamisesta, esimerkiksi kuvakommunikaation ja tuetun päätöksenteon teemoista.
- Selkeät ja yhdenmukaiset apuvälineet, kuten kuvakortit ja strukturoitu viestintä, tulisi vakiinnuttaa osaksi arjen käytäntöjä.
- Työntekijöiden välinen reflektio ja yhteinen keskustelu asiakkaiden osallisuuden tukemisesta voisi parantaa käytäntöjen johdonmukaisuutta. Keskeisenä keinona voidaan esittää kokous käytäntöjen kehittämistä, niin että todellinen tiedon anto ja keskustelu aiheesta toteutuu ja saa raamit ympärilleen.

Tässä valossa kyselyn tulokset kokonaisuudessaan osoittavat, että Sylvia-kodissa ollaan oikealla tiellä osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden tukemisessa, mutta käytäntöjen yhtenäistäminen ja tavoitteellisuuden selkeyttäminen voisivat vahvistaa asiakkaiden asemaa entisestään.

9. KEHITTÄMISEHDOTUKSET

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että Sylvia-kodissa on onnistuttu tukemaan asiakkaiden osallisuutta ja itsemääräämisoikeutta monipuolisin keinoin, mutta käytäntöjen yhdenmukaistamisessa ja tavoitteellisuuden seurannassa on kehittämistarpeita. Työntekijöiden kokemusten perusteella osallisuuden tukeminen on osittain tilanteesta ja asiakkaasta riippuvaista, mikä herättää kysymyksen siitä, miten palvelukulttuuri ja rakenteet vaikuttavat päätöksentekoon.

Jatkossa olisi tärkeää pohtia, kuinka osallisuus ja itsemääräämisoikeus voidaan tuoda entistä enemmän osaksi rakenteellista päätöksentekoa, jotta ne eivät jää yksittäisten työntekijöiden vastuulle. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että asiakaslähtöisyys ja osallisuus näkyisivät jo palveluiden suunnitteluvaiheessa eikä vasta arjen tilanteissa. Käytännössä tämä voisi tarkoittaa vaikkapa sitä, että asiakas ja hänen läheisensä otetaan mukaan jo siinä vaiheessa, kun uutta työ- tai päivätoimintajaksoa aletaan suunnitella. Näin asiakas voi kertoa toiveistaan omalla tavallaan ja tulla ymmärretyksi. Tärkeintä on, että asiakas ei joudu vain mukautumaan valmiiseen suunnitelmaan, vaan pääsee itse vaikuttamaan siihen, mitä arjessa tapahtuu.

Toinen keskeinen kehittämisalue liittyy asiakkaiden näkökulman vahvistamiseen. Tämä tutkimus keskittyi henkilöstön kokemuksiin, mutta tulevaisuudessa voisi olla hyödyllistä toteuttaa asiakaslähtöinen tutkimus, jossa kehitysvammaiset henkilöt ja heidän läheisensä pääsisivät suoraan kertomaan, miten he kokevat osallisuuden ja päätöksenteon tukemisen. Esimerkiksi asiakashaastattelut tai havainnointitutkimus voisivat antaa tarkempaa tietoa siitä, miten palveluiden suunnittelu ja toteutus vastaavat heidän tarpeitaan.

Lisäksi olisi hyödyllistä selvittää, miten teknologiaa ja digitaalisia ratkaisuja voidaan hyödyntää entistä tehokkaammin asiakkaiden osallisuuden tukemisessa. Esimerkiksi puheentunnistusohjelmat, interaktiiviset kommunikaatiotaulut ja tekoälyavusteiset sovellukset voisivat auttaa asiakkaita ilmaisemaan mielipiteitään ja tekemään päätöksiä itsenäisemmin.

Myös henkilöstön työhyvinvointi ja resurssit ovat tekijöitä, jotka vaikuttavat osallisuuden toteutumiseen. Tulevaisuudessa voisi olla tarpeen tarkastella, miten työn kuormittavuus, henkilöstömitoitus ja koulutus vaikuttavat siihen, miten paljon aikaa ja resursseja asiakkaiden päätöksenteon tukemiseen voidaan käyttää.

Lopuksi olisi kiinnostavaa vertailla Sylvia-kodin toimintamalleja muiden vastaavien yksiköiden kanssa. Onko osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden tukeminen eri tavoin järjestetty muissa palveluissa? Onko kansainvälisesti kehitetty uusia lähestymistapoja, joita voitaisiin soveltaa suomalaisessa kehitysvammaisten päivätoiminnassa?

Nämä jatkotutkimusaiheet voisivat tarjota arvokasta tietoa siitä, miten kehitysvammaisten osallisuutta voidaan vahvistaa entisestään ja miten palveluiden laatu voidaan varmistaa myös muuttuvissa yhteiskunnallisissa ja teknologisissa ympäristöissä.

Lähteet

- Arnstein, S. R. (1969). *A ladder of citizen participation.* Journal of American Institute of Planners, 35(4), 216–224. Saatavilla: <https://typeset.io/papers/a-ladder-of-citizen-participation-12xwe7r8my>. Viitattu: 7.10.2024.
- Erola, S. (2020). Sosiaalityön asiakkaan osallisuuden esteet. Tampereen yliopisto. Noudettu osoitteesta 1.3.2025. Saatavilla: <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/120387/ErolaSatu.pdf?sequence=2>
- Hart, R. 1992. Children’s Participation. From Tokenism to Citizenship. Unicef International Child Development Centre. Italia. Innocenti Essays No. 4 Saatavilla: https://www.researchgate.net/publication/24139916_Children's_Participation_From_Tokenism_To_Citizenship. Viitattu: 1.12.2024.
- Helsinki. (2023). *IMO-käsikirja: Itsemääräämisoikeuden ja itsenäisen suoriutumisen tukeminen ja rajoitustoimenpiteet.* Pdf-tiedosto. Viitattu 20.8.2024. Saatavilla: <https://www.hel.fi/static/sote/vamty/kasikirjat/imo-kasikirja.pdf>.
- Isola, A.-M., Kaartinen, H., Leemann, L., Lääperi, R., Schneider, T., Valtari, S. & Keto-Tokoi, A. (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa.* Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 33/2017. Helsinki. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>.
- Kaseva, T. (2011). *Asiakkaan asema, itsemäärääminen ja vaikutusmahdollisuudet sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisessä – Integroitu kirjallisuuskatsaus.* Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus. Viitattu: 1.12.2024. Saatavilla: <https://www.hel.fi/static/sote/vamty/kasikirjat/imo-kasikirja.pdf>.
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta annetun lain muuttamisesta 519/1977, muutos 2023.

Salminen, J., Lehtonen, P., Rikala, S. & Kuusisto, A. K. (2021). *Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen.* Helsinki. Viitattu: 25.9.2024. Saatavilla: <https://journal.fi/focuslocalis/issue/view/7929/1264>.

Sosiaali- ja terveysalan lupa- ja valvontavirasto (Valvira). (2013). *Selvityksiä 1:2013: Itsemääräämisoikeuden toteutuminen sosiaalihuollon ympärivuorokautisissa palveluissa.* Helsinki: Valvira. ISBN 978-952-5978-12-4 (pdf).

Sosiaali- ja terveysministeriö. (2011). *Asiakkaan asema, itsemäärääminen ja vaikutusmahdollisuudet sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisessä – integroitu kirjallisuuskatsaus.* Raportteja ja muistioita 2011:1.

Suomen perustuslaki 1999/731.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2024). Osallisuuden osa-alueet ja osallisuuden edistämisen periaatteet. Haettu osoitteesta <https://thl.fi/aiheet/hyvinvoinnin-ja-terveyden-edistamisen-johtaminen/osallisuuden-edistaminen/heikoimmassa-asetussa-olevien-osallisuus/osallisuuden-osa-alueet-ja-osallisuuden-edistamisen-periaatteet>. Viitattu: 18.1.2025

Sylvia-koti yhdistys i.a. Sylvia-koti. Viitattu 8.4.2025. Saatavilla: <https://www.sylviakotiyhdistys.fi/sylvia-koti/>.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. (2018). Tavoitteellisuus. julkaisupäivämäärä 14.12.2018. Viitattu: 18.1.2025. Saatavilla:<https://thl.fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/sosku/sosiaalisen-kuntoutuksen-opas/palvelun-sisallot/yksilotyoskentely/tavoitteellisuus>.

Thomas, N. (2002). *Children, Family and the State: Decision-making and Child Participation.* Bristol: Policy Press.

Tritter, J. Q., & McCallum, A. (2006). *The snakes and ladders of user involvement: Moving beyond Arnstein.* Health Policy, 76(2), 156–166. Saatavilla: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2005.05.008>. Viitattu: 7.10.2024.

Turhanen, S. 2019. Itsensä johtaminen esimiestyössä ja organisaation tuki. Theseus. Saatavilla: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/261815/Turhanen_Seija_2019.pdf. Viitattu 14.3.2025.

Vammaisten päiväaikaisen toiminnan sääntökirja. (2024). Julkaisupäivämäärä 1.6.2024. Viitattu: 16.7.2024. Saatavilla: <https://pajatha.fi/wp-content/uploads/2024/11/vammaisten-paivaaikaisentoiminnan-saantokirja-palvelukohtainen-osa-010624.pdf>(<https://pajatha.fi/wp-content/uploads/2024/11/vammaisten-paivaaikaisentoiminnan-saantokirja-palvelukohtainen-osa-010624.pdf>).

Vernerinet.(n.d). Itsemääräämisoikeus. Viitattu 20.8.2024. Saatavilla: <https://www.verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>.

Vernerinet 2024. Itsemääräämisoikeuden rajoittaminen. Viitattu 1.4.2025. Saatavilla: <https://www.verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeuden-rajoittaminen>

YK:n vammaissopimus. (2006). YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista. Artikla 3. Viitattu: 16.7.2024. Saatavilla: [https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf](https://www.ykliitto.fi/sites/ykliitto.fi/files/vammaisten_oikeudet_2016_net.pdf).

LIITTEET

LIITE 1. Kysely pajaohjaajille.

Kyselyn tarkoitus.

Kysely liittyy opinnäytetyöhön, jonka tavoitteena on vahvistaa Sylvia-koti yhdistyksen henkilöstön valmiuksia arvioida ja kehittää työskentelytapojaan erityisesti asiakkaiden osallisuuden ja itsemääräämisoikeuden tukemisessa. Opinnäytetyöhön sisältyy tämän kyselyn lisäksi työpaja, jossa syvennytään kyselyssä esiin nousseisiin teemoihin niitä reflektoiden ammatillisen kehittymisen näkökulmasta. Tässä kyselyssä ja sen jälkeen toteutettavassa työpajassa keskitytään organisaation toimintakulttuurin kehittämiseen, ei yksittäisten työntekijöiden arviointiin. Vastaukset luovat pohjan yhteisön kehittämiskysymyksille ja tukevat Sylvia-kodin arvopohjaa, joka painottaa asiakaslähtöisyyttä ja yksilöllisten tarpeiden huomioimista. Kyselyyn vastaaminen tapahtuu anonyymisti.

Valitse jokaiseen väitteeseen se vaihtoehto, joka parhaiten kuvaa omaa kokemustasi tai näkemystäsi:

- 1 = Täysin eri mieltä
- 2 = Osittain eri mieltä
- 3 = Ei samaa eikä eri mieltä
- 4 = Osittain samaa mieltä
- 5 = Jokseenkin samaa mieltä.

Lue väite huolellisesti ja pohdi, kuinka hyvin se vastaa omaa työskentelyäsi tai kokemustasi ja mahdollisuuksiasi toimia. Esimerkki: Väite: "Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen on työssäni keskeistä."

Jos olet täysin samaa mieltä, valitse 5.

Jos koet, ettei väite kuvaa työskentelyäsi ollenkaan, valitse 1.

Lopussa 4 avointa kysymystä.

Muista, ettei vastauksissa ole oikeaa tai väärää – tärkeintä on tuoda esiin oma näkemyksesi.

Miten arvioisit asiakkaiden osallistumismahdollisuuksia päivittäisessä toiminnassa?

	Täysin eri mieltä 1	Osittain eri mieltä 2	Ei samaa eikä eri mieltä 3	Osittain samaa mieltä 4	Jokseenkin samaa mieltä 5
Asiakkaiden osallistuminen on vähäistä.	1	2	3	4	5
Asiakkaat osallistuvat lähinnä annettuihin tehtäviin.	1	2	3	4	5
Asiakkaiden osallistuminen on kohtuullista, mutta voisi parantua.	1	2	3	4	5
Asiakkaat osallistuvat säännöllisesti päätöksentekoon ja suunnitteluun.	1	2	3	4	5
Asiakkaat osallistuvat aktiivisesti päätöksentekoon ja suunnitteluun.	1	2	3	4	5

Kuinka varmistat, että asiakkaat kokevat olevansa arvokkaita ja merkityksellisiä toiminnassa?

	Täysin eri mieltä 1	Osittain eri mieltä 2	Ei samaa eikä eri mieltä 3	Osittain samaa mieltä 4	Jokseenkin samaa mieltä 5
Asiakkaiden osallistumista ei juuri rohkaista.	1	2	3	4	5
Asiakkaat osallistuvat satunnaisesti, mutta heitä ei säännöllisesti rohkaista.	1	2	3	4	5
Asiakkaita rohkaistaan ajoittain ottamaan vastuuta ja jakamaan näkemyksiään.	1	2	3	4	5
Asiakkaita kannustetaan säännöllisesti olemaan aktiivisia ja jakamaan ajatuksiaan.	1	2	3	4	5
Asiakkaat osallistuvat aktiivisesti suunnitteluun ja päätöksentekoon.	1	2	3	4	5

Kuinka paljon mahdollisuuksia annat asiakkaillesi tehdä itsenäisiä päätöksiä päivittäisessä toiminnassa?

	Täysin eri mieltä 1	Osittain eri mieltä 2	Ei samaa eikä eri mieltä 3	Osittain samaa mieltä 4	Jokseenkin samaa mieltä 5
Asiakkailla ei ole paljon päätösvaltaa.	1	2	3	4	5
Asiakkaat tekevät päätöksiä vain pienissä asioissa.	1	2	3	4	5
Asiakkaat tekevät päätöksiä tietyissä tilanteissa, mutta eivät johdonmukaisesti.	1	2	3	4	5
Asiakkaat tekevät omia päätöksiään merkittävässäkin asioissa.	1	2	3	4	5
Asiakkaat tekevät omat päätöksensä toiminnan suhteen.	1	2	3	4	5

Kuinka hyvin asiakkaiden toiminnassa on selkeä päämäärä tai tavoite?

	Täysin eri mieltä 1	Osittain eri mieltä 2	Ei samaa eikä eri mieltä 3	Osittain samaa mieltä 4	Jokseenkin samaa mieltä 5
Toiminta on pääasiassa vapaamuotoista ilman selkeitä tavoitteita.	1	2	3	4	5
Toiminnan tavoitteet ovat epäselviä tai satunnaisia.	1	2	3	4	5
Joillain toiminnan osaluilla on tavoitteet, mutta ei kaikissa.	1	2	3	4	5
Suurimmalla osalla toiminnasta on selkeä, tavoitteellinen tarkoitus	1	2	3	4	5
Jokaisella toiminnalla on selkeä, tavoitteellinen tarkoitus.	1	2	3	4	5

Voitko antaa esimerkkejä tilanteista, joissa olet käyttänyt jotain erityistä menetelmää varmistamaan, että asiakas ymmärtää viestinnän sisällön? Miten olet hyödyntänyt käytössä olevia välineitä, kuten sosiaalisia tarinoita, tukiviittomia tai muita menetelmiä.

Hyödynnän sosiaalisia tarinoita tai muita strukturoituja viestintämenetelmiä.
Käytän visuaalisia apuvälineitä, kuten kuvia tai kommunikointikansioita.
Keskustelen asiakkaan läheisten tai muiden työntekijöiden kanssa selvittääkseni hänen tarpeitaan ja toiveitaan.
Muu

Miten varmistat, että asiakkaat voivat osallistua oman elämänsä päätöksiin heidän kykyjensä mukaisesti?

Kirjoita vastaus

Miten tuet asiakkaiden aktiivista osallistumista toimintaan? Voitko antaa konkreettisia esimerkkejä?

Kirjoita vastaus

Miten toiminnassa tuetaan asiakkaiden pitkäjänteistä kehittymistä? Voitko antaa esimerkkejä?

Kirjoita vastaus

Millä tavoin työyhteisö voisi kehittää toimintaa osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisen toiminnan vahvistamiseksi?

Kirjoita vastaus

LIITE 2. Tekoälyn hyödyntäminen.

Tässä opinnäytetyössä tekoälyä on hyödynnetty tukena useissa eri vaiheissa. Tekoälyavusteiset työkalut, kuten OpenAI:n ChatGPT, ovat tukeneet erityisesti tekstin jäsentämistä, muokkaamista ja ideointia. Työn alkuvaiheessa tekoälyä käytettiin tutkimusidean jäsentämiseen ja näkökulmien laajentamiseen, kuten osallisuuden, itsemääräämisoikeuden ja tavoitteellisuuden käsitteiden selkiyttämiseen sekä teoreettisen viitekehysten rakenteen hahmottamiseen.

Tietoperustan rakentamisen yhteydessä tekoäly on tarjonnut ehdotuksia lähdekirjallisuuden etsimiseen ja keskeisten teorioiden tiivistämiseen. Tekoälyä on hyödynnetty myös tutkimuskysymysten muotoilun selkeyttämässä ja kyselylomakkeen laadinnassa, erityisesti kysymysten muotoilun johdonmukaisuuden varmistamisessa.

Opinnäytetyön myöhemmissä vaiheissa tekoälyä on käytetty apuna tekstin oikeakielisyyden tarkistuksessa sekä tekstin selkeyden parantamisessa. Tekoälyä on hyödynnetty erityisesti pitkien tekstikokonaisuuksien tiivistämiseen ja kielenhuoltoon.

Kaikki tekoälyn tuottamat tekstit on tarkistettu ja muokattu vastaamaan työn tavoitteita, eikä tekoälyn tuottamaa sisältöä ole käytetty sellaisenaan. Tekoälyn rooli on ollut tukea kirjoittajaa ideoinnissa, tekstin jäsentelyssä ja kielellisessä viimeistelyssä, mutta varsinainen analyysi, johtopäätökset ja sisällön tulkinta ovat syntyneet itsenäisesti.

Sen käyttö on rajoittunut tekstintuottamisen tukemiseen, eikä henkilötietoja tai arkaluonteista aineistoa ole syötetty tekoälyjärjestelmään. Tekoälyn käyttö on mahdollistanut työn laadullisen kehittämisen, mutta lopullinen vastuu tekstin sisällöstä ja laadusta on säilynyt täysin kirjoittajalla.

